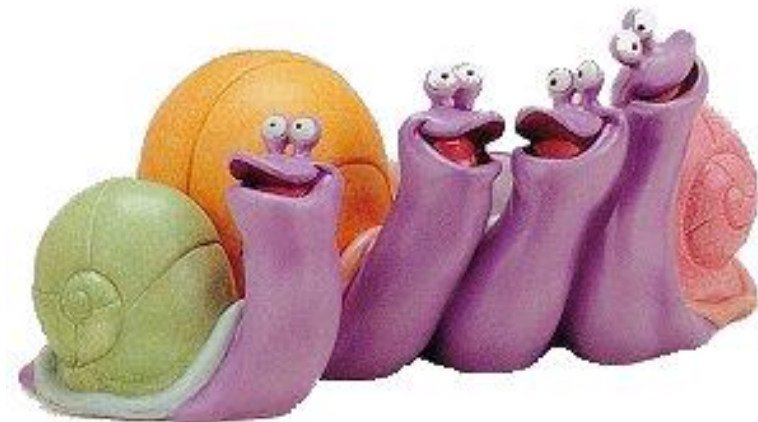

Malakozologické okénko

metody sběru terénních dat a několik případových studií

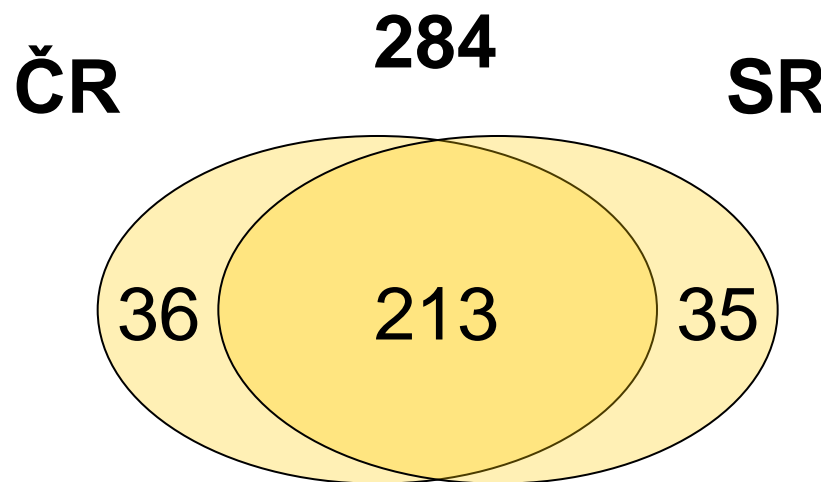
- **diverzita v ČR a SR**
- **metody terénního průzkumu**
- **specifika konzervace**
- **ekologické nároky suchozemských plžů**
- **případové studie**

Diverzita měkkýšů v ČR a SR

- **ČR: 249 druhů**
  - 221 plžů: 50 vodních a 171 suchozemských
  - 28 mlžů
- **SR: 248 druhů**
  - 219 plžů: 51 vodních a 168 suchozemských
  - 29 mlžů

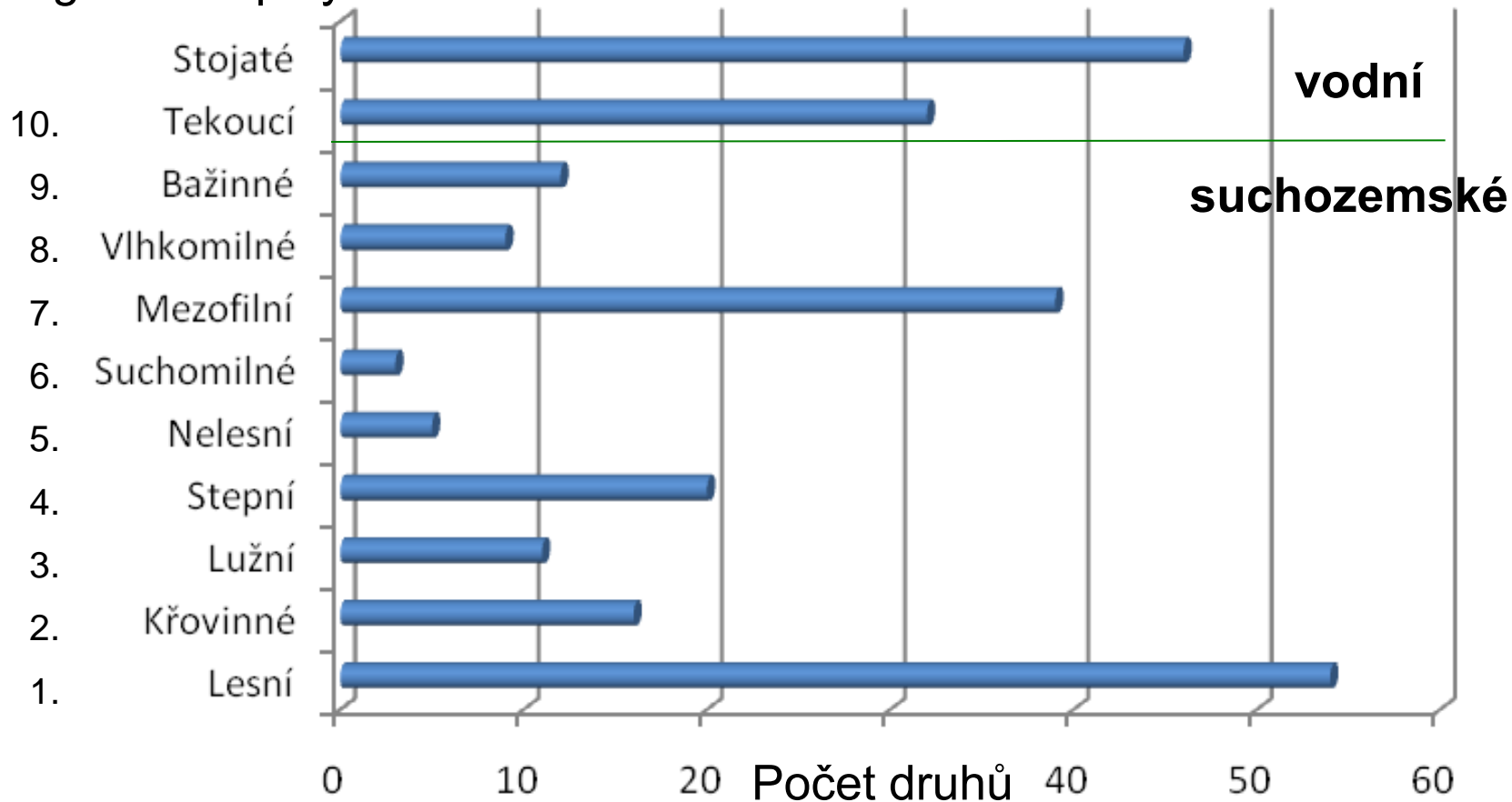

Porovnání počtu druhů měkkýšů České a Slovenské republiky (Horsák et al. 2013, aktualizováno)

Ekologická klasifikace našich měkkýšů

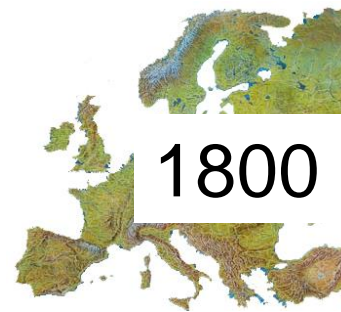
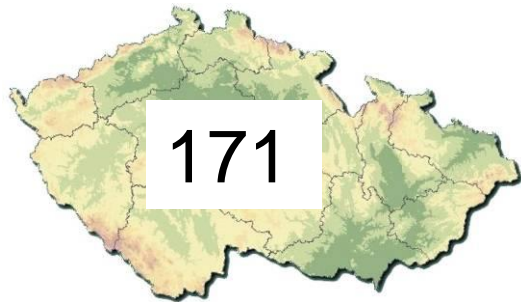
- dělení druhů do deseti základních ekologických skupin (Ložek 1964, Lisický 1991)
- klasifikace současné malakofauny ČR (249 druhů), vodní druhy (10. skupina) rozděleny podle převažujícího výskytu v tekoucích nebo stojatých vodách

Ekologické skupiny

Počet druhů a historie výzkumu

- druhová bohatost suchozemských plžů

- více než 150letá tradice výzkumu měkkýšů u nás
- dr. Vojen Ložek - náš nejvýznamnější badatel, zakladatel moderní kvartérní malakozologie

Metody terénního průzkumu – terestrické biotopy

▪ ruční sběr

- pomůcky: kovové hrabátko, měkká pinzeta, epruvety, plátěné pytlíčky
- provedení: vytýčení plochy prozkoumání všech typů mikrostanovišť, standardizace

▪ odběr půdní hrabátkem

- pomůcky: kovové hrabátko, igelitová sáček
- provedení: vytýčení plochy, vykopání hloubky ca 5 cm, uložení do igelitového sáčku
- zpracování: uskladnění

▪ doplňkové/speciální metody

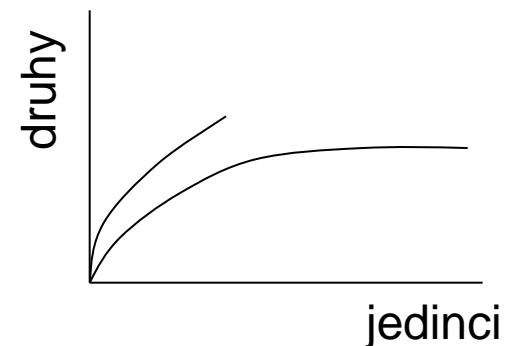
- smýkadlo, močkový listového opad

Metody terénního průzkumu – terestrické biotopy

▪ optimalizace úsilí

- Cameron & Pokryszko (2005): jedinců 10x více než druhů a ne méně než 200 kusů
- verifikace pomocí rarefaction

Metody terénního průzkumu – vodní biotopy

▪ ruční sběr

- pomůcky: kovové síto, ruční síť na rámu, měkká pinzeta, epruvety, plátěné pytlíčky
- provedení: prozkoumání všech typů mikrostanovišť, prohlížení vegetace, kamenů, dřev, promývání vegetace a sedimentů sítím/sítí, standardizace na čas/úsilí

Determinace, kde se bez pitvy neobejdeme

---

rody

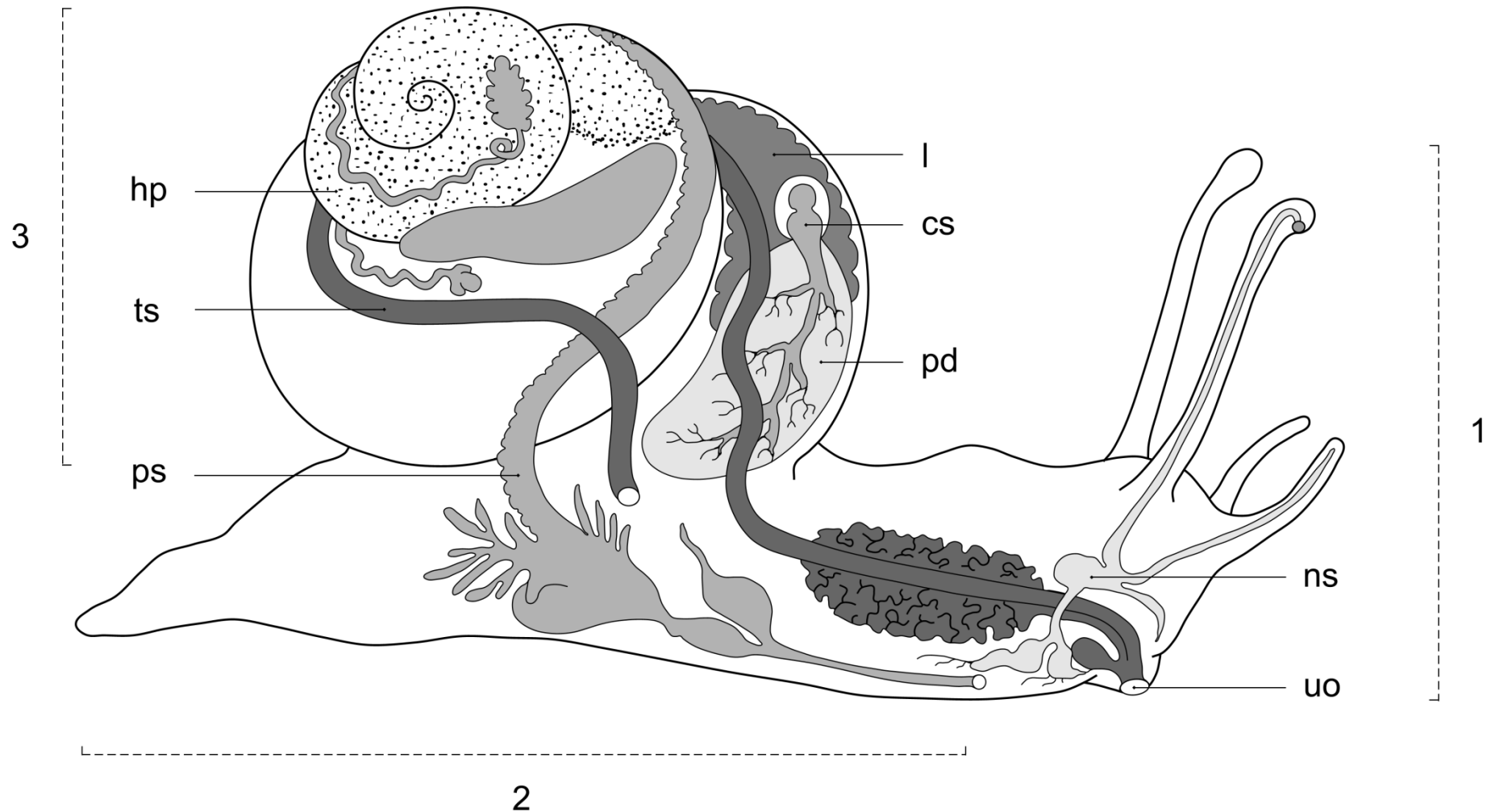
znaky

<i>Stagnicola</i> (<i>Anisus</i>)	poměr praeputia a phallotheky penisu, řez prostatou počet klků prostaty
<i>Gyraulus</i>	znaky na penisu, poměr proximální a distální části
<i>Aegopinella</i> (<i>Oxychilus</i>)	poměr proximální a distální části penisu, napojení zatahovače penisu
<i>Lehmannia</i>	znaky na penisu, tvar, délka flagella
<i>Deroceras</i> (<i>Arion</i>)	tvar penisu a dráždicího tělesa, délka slepého střeva celkový tvar, poměr penisu a oviduktu, tvar bursy
(<i>Trochulus</i>)	celkový tvar, počet glandula mucosae
(suchomilky)	celkový tvar, utváření a počet šípových vaků

rody v závorkách – pitva nutná méně často

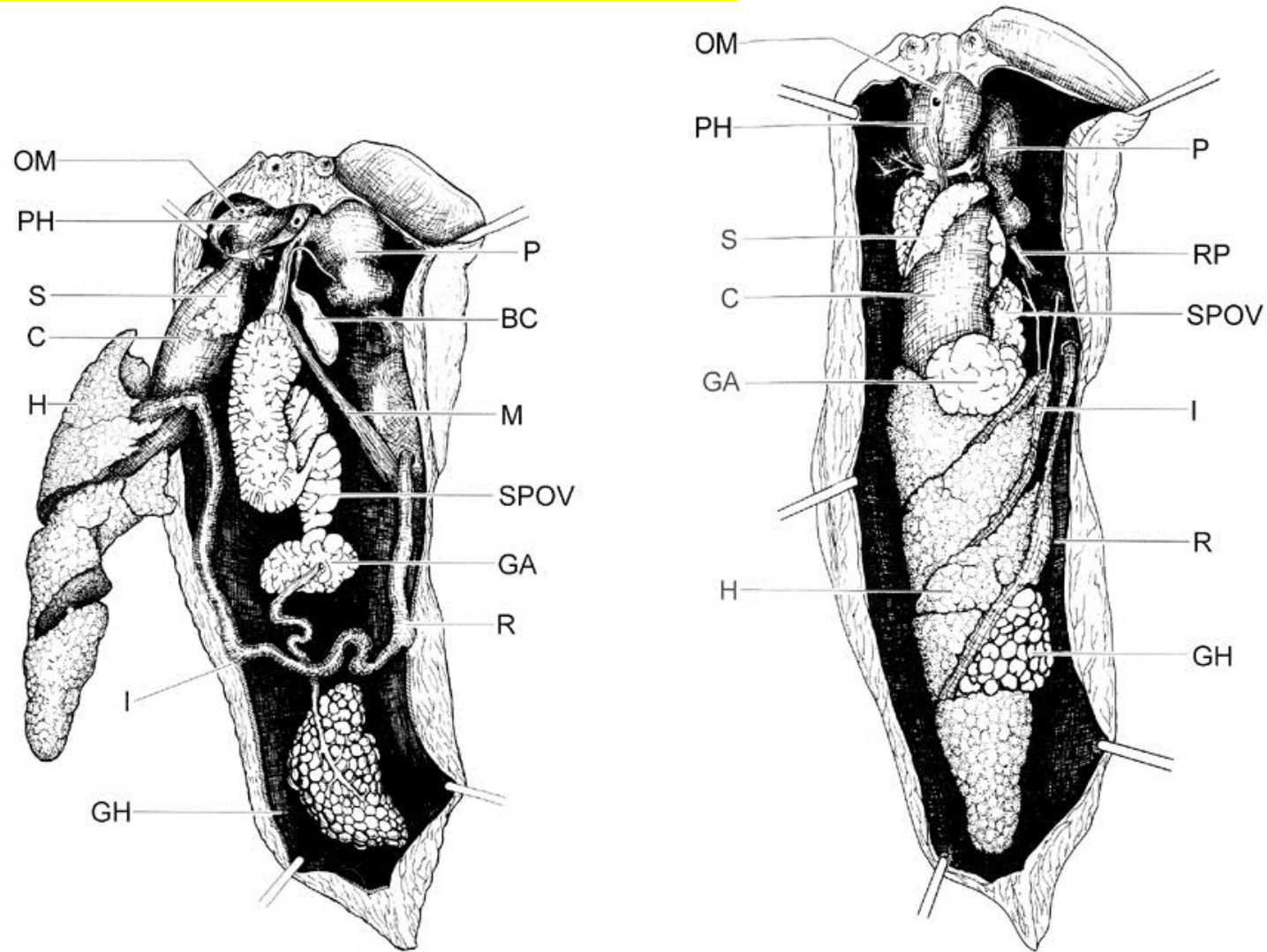

Základní anatomie ulitnatého plže

1 - hlava s horním párem tykadel nesoucích na konci jednoduché oči a dolním párem čichových tykadel, 2 - svalnatá noha, 3 - ulita kryjící útrobní vak s orgány, cs - cévní soustava, hp - hepatopankreas, ns - nervová soustava, l - ledvina, pd - plíce, ps - pohlavní soustava, ts - trávicí soustava, uo - ústní otvor

Základní anatomie nahého plže

C - vole, GA – bílková žláza, GH – obojetná žláza, H - hepatopankreas, I - střevo, OM – horní tykadlo, P - penis, PH - hltan, R – rektální část střeva, RP – zatahovač penisu, S – slinné žlázy, SPOV - spermoviduct, (Wiktor 2000)

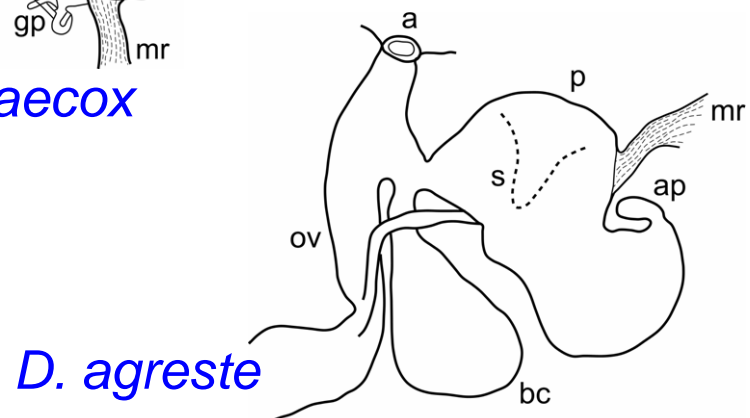
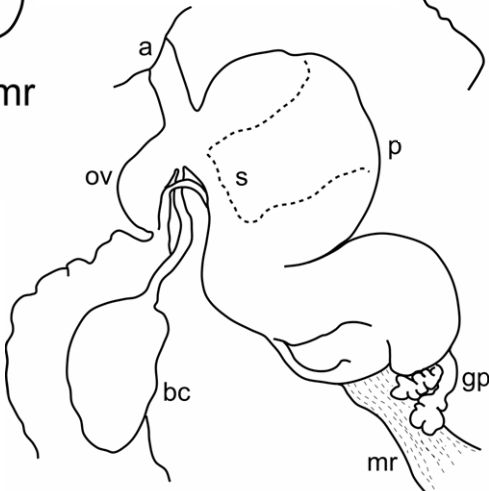
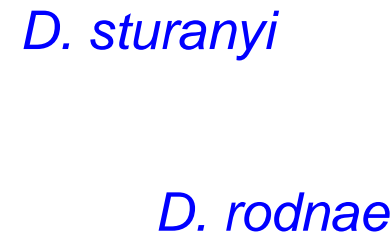
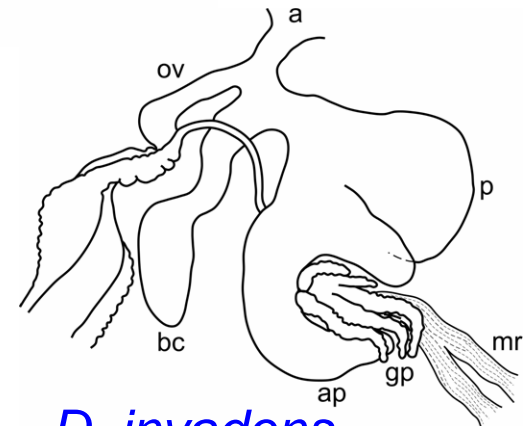
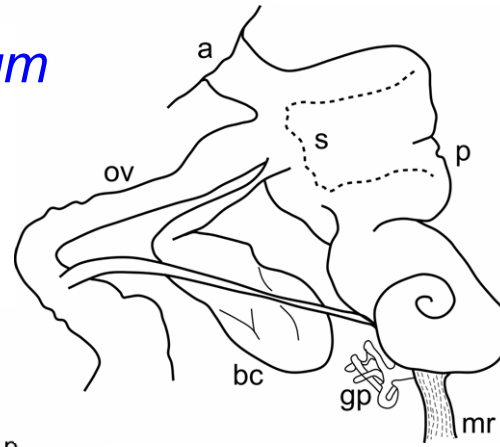
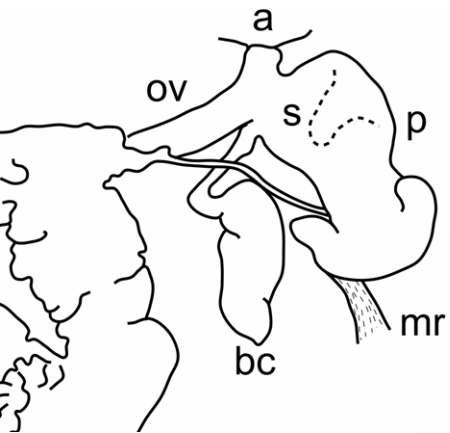
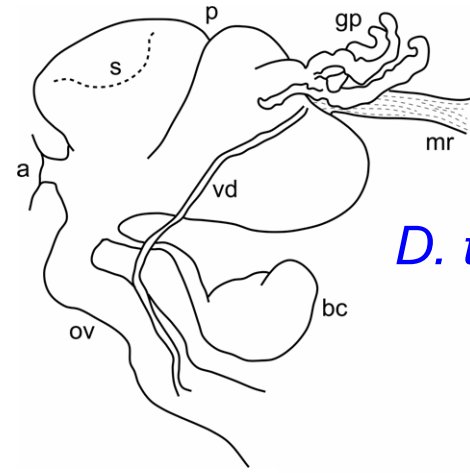
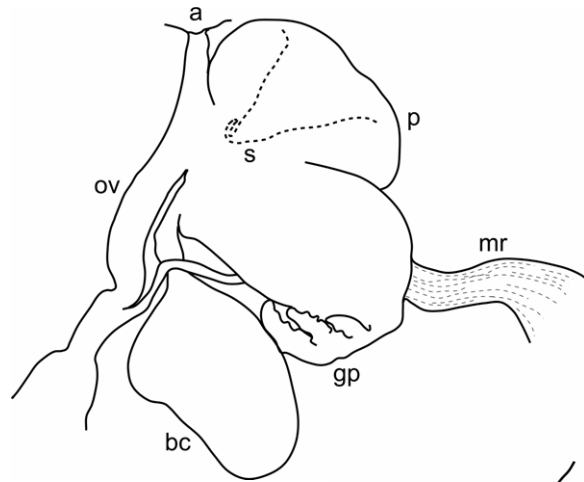
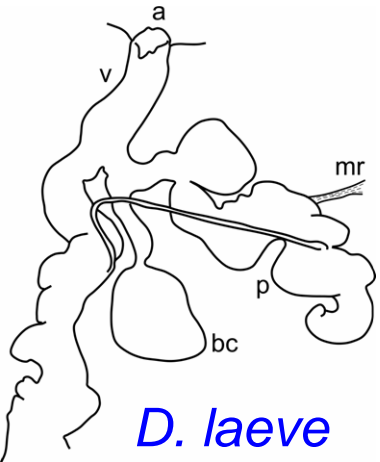
Fixace před pitvou

- ☉ obecně je nutné před fixací plže utopit – relaxovat jeho tkáň, jinak dojde ke křečovitému scvrknutí a následně jsou tkáň tuhé, křehké a lámavé (po delší době mohou macerovat a hnít)
- ☉ doba topení trvá okolo 1 dne, záleží na množství a teplotě vody (jde o obsah kyslíku), utopeného plže poznáme zpravidla tak, že se ve vodě bezvládně vznáší
- ☉ u naháčů možné zjednodušení a urychlení:
  - usmrcení ve vodě sycené CO_2 (perlivá voda - udušení během několika minut)
  - po 15 min. převedení do ca 70% etanolu
- ☉ plovatky je možné usmrtit vařící vodou a pak převést do lihu
- ☉ suchozemské plže, hlavně menší doporučuji topit (je třeba hlídat - tělo rychle přehnije!)

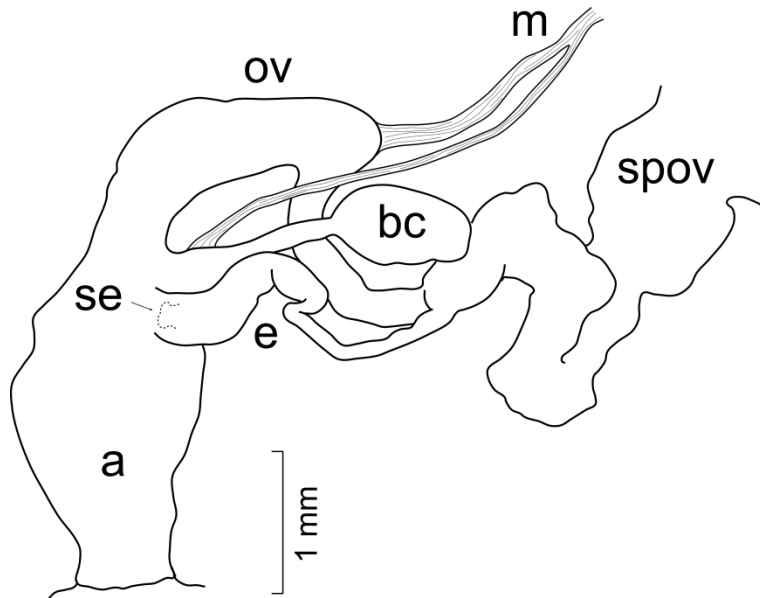
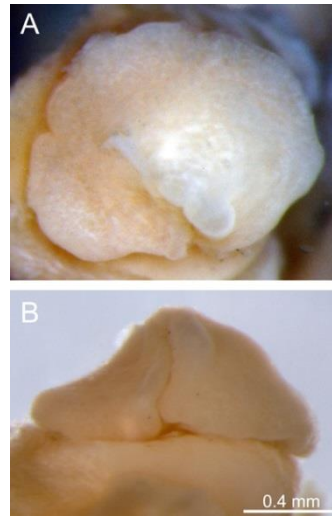
Variabilita penisů v r. *Deroceras*

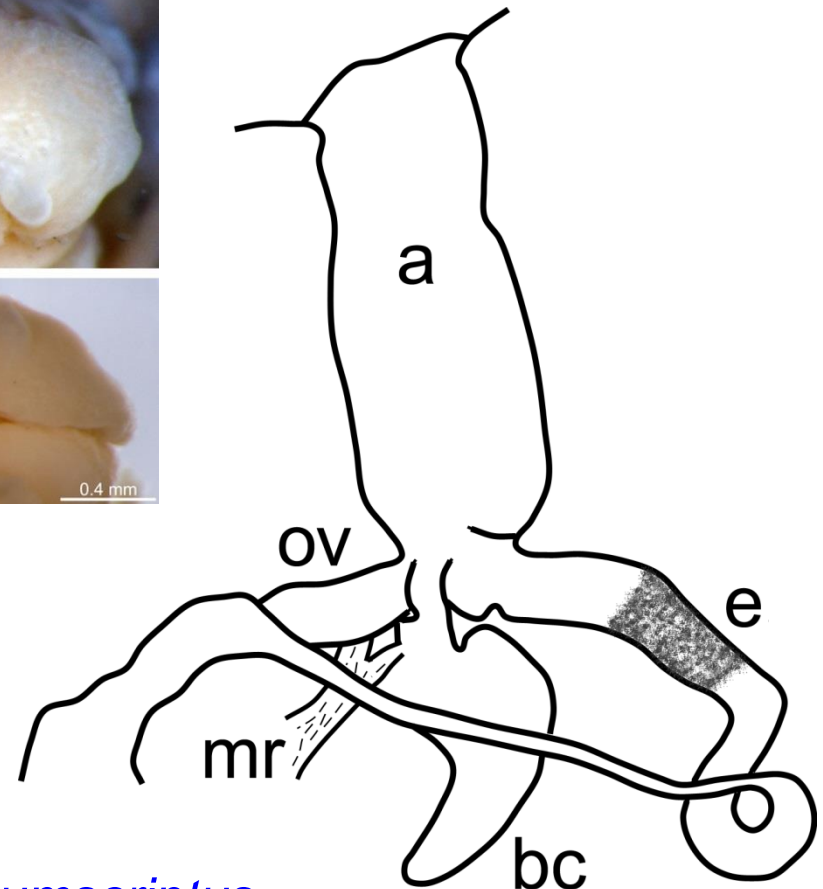
Pohlavní znaky v r. *Arion*

- znaky v tomto rodě jsou ve vzájemném poměru oviduktu (ov) a epiphalu (e), utváření atria (a) a semenné schránky (bc), a také napojení zatahovače penisu (mr/m), někdy také vnitřní struktury epiphalu (se)

A. distinctus, vnitřní struktura epiphalu

A. alpinus

A. circumscriptus

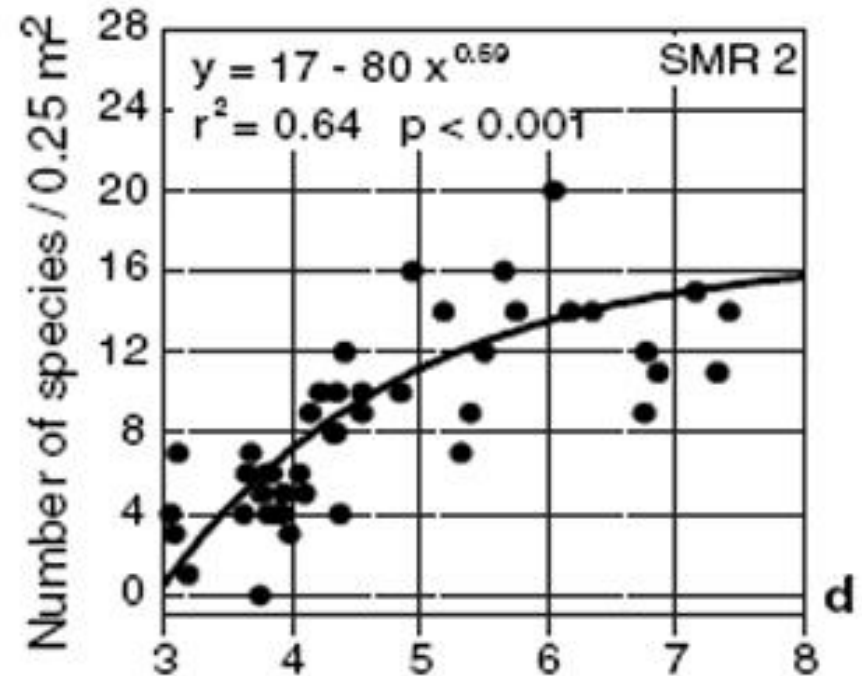
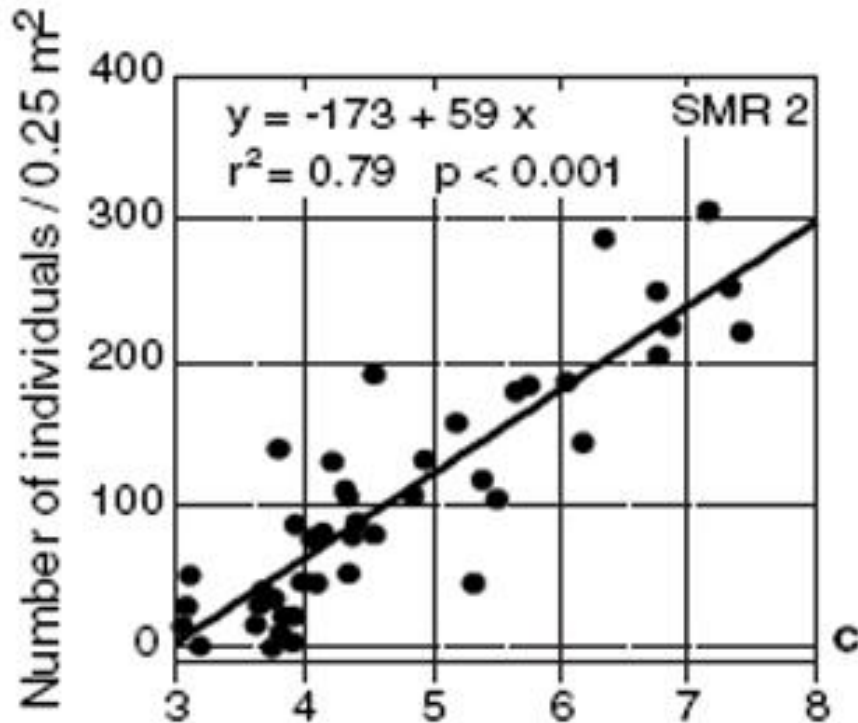
Hlavní ekologické faktory

- **obsah vápníku** – pozitivní vliv, množství studií:
  - velkoškálové, společenstva: např. Wäreborn 1969, 1970, 1976; Waldén 1981; Millar & Waite 2002; Martin & Sommer 2004a, Horsák & Hájek 2003; Horsák 2006; Horsák & Cernohorsky 2008
  - maloškálové, společenstva: Nekola & Smith 1999; Juříčková et al. 2008 (review studií, hlavně vliv vápníku)
  - druhy: Horsák et al. 2007 (více druhů); Horsák et al. 2011 (*P. alpicola*); Schenková et al. 2012 (*V. geyeri*)
- **vlhkost** – pozitivní vliv, studií méně:
  - společenstva: Wäreborn 1969; Martin & Sommer 2004a, b; Gleich & Gilbert 1976; Getz & Uetz 1994; Dvořáková & Horsák 2012; Chiba 2007
  - druhy: Schenková et al. 2012 (*V. geyeri*), Tattersfield & McInnes 2003 (*V. moulinsiana*), málo suchomilných druhů
- **zachovalost / historická kontinuita** – pozitivní vliv, málo: např. Horsák et al. 2007, Horsák et al. 2012
- **vlastnosti substrátu** – relativně málo studií: Hermida et al. 1995; Nekola 2003

Vliv vápnicku

- pozitivní vliv na abundance i počet druhů, málo nebo chybí acidofilní druhy

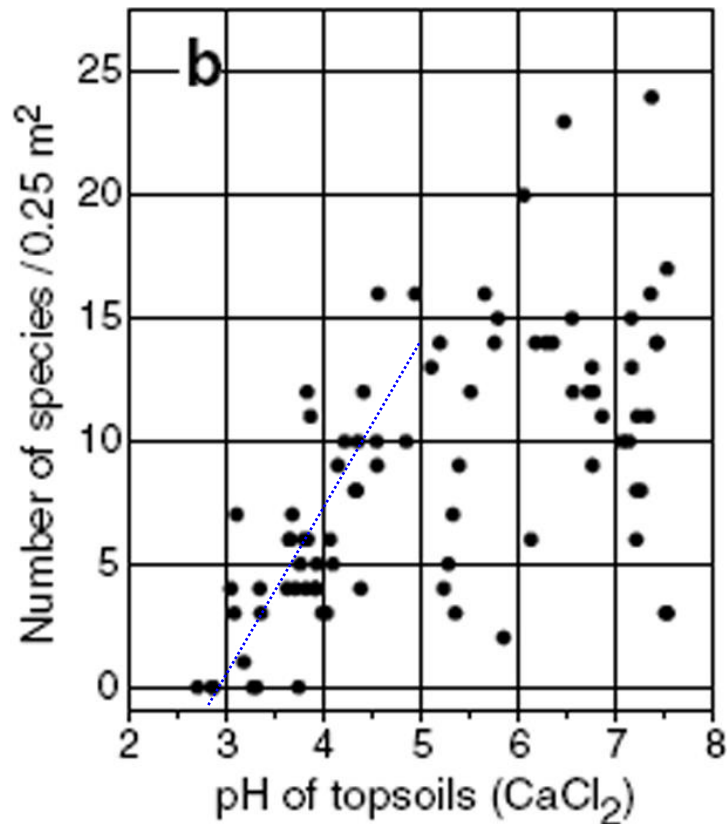

pH půdy

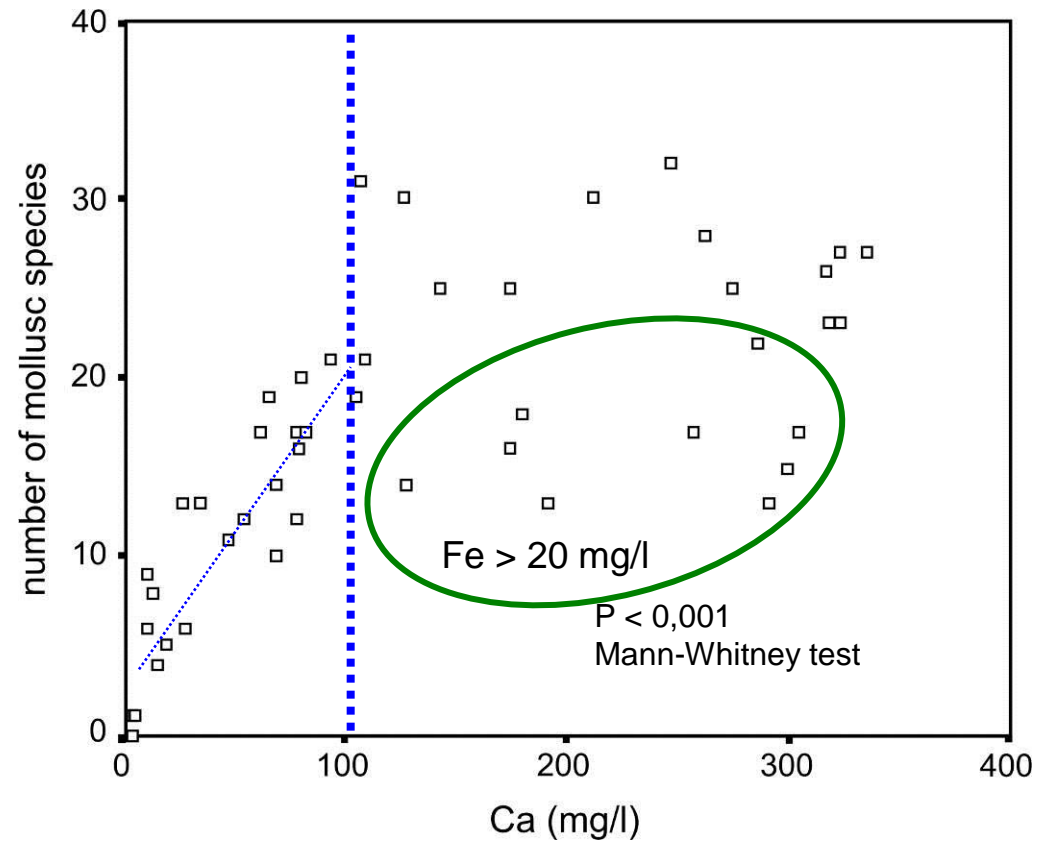
(středně vlhké lesy jih.-záp. Německa, Martin & Sommer, 2004)

Vliv vápníku

- úzká vazba pouze na vápníkem chudých stanovištích (limitující faktor)

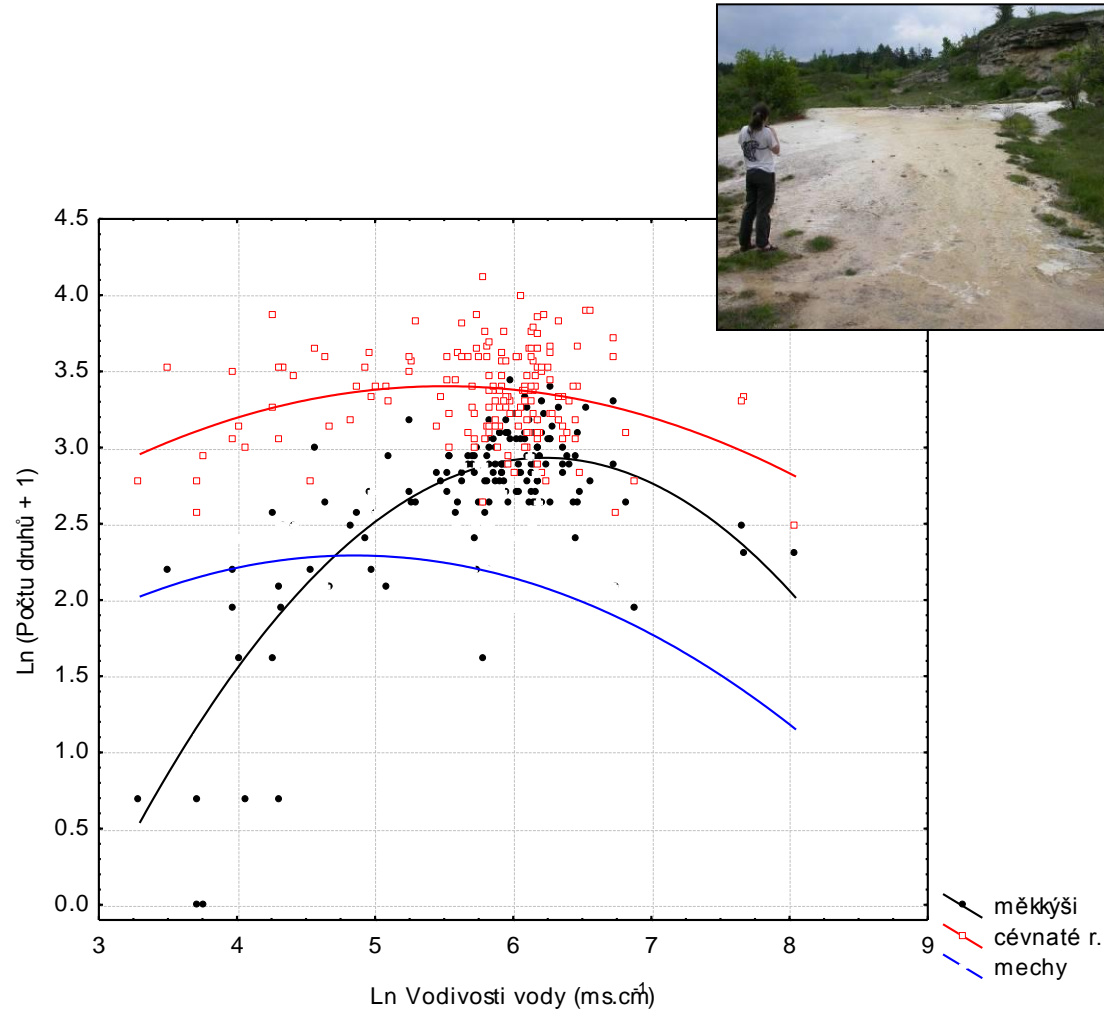
(Martin & Sommer, 2004)

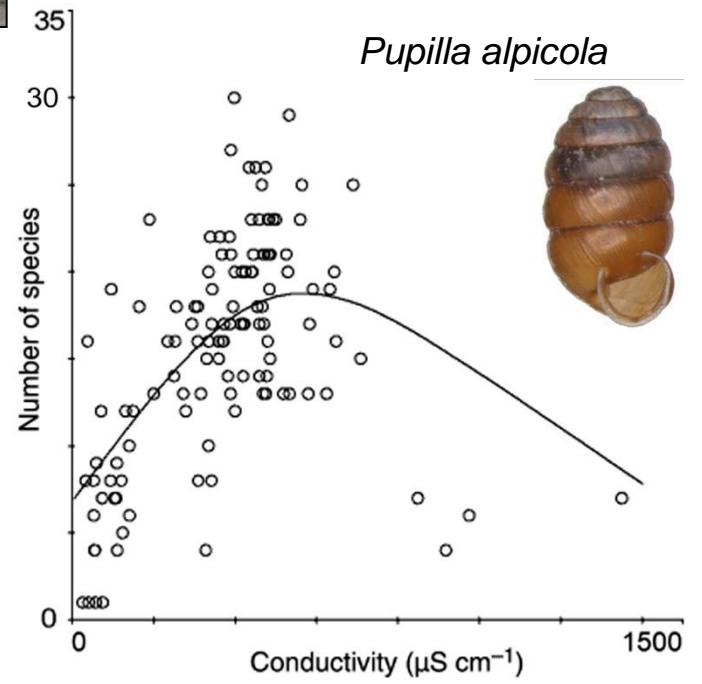
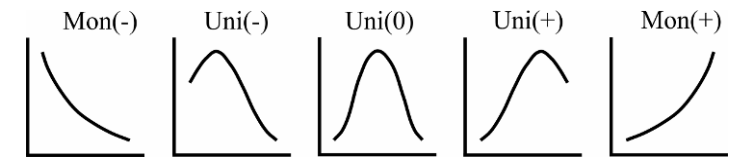
(Horsák & Hájek, 2003)

Vliv vápničku

- pokles druhů s vysokou bazicitou (další limitující faktory)

(Horsák & Hájek, nepubl. data)

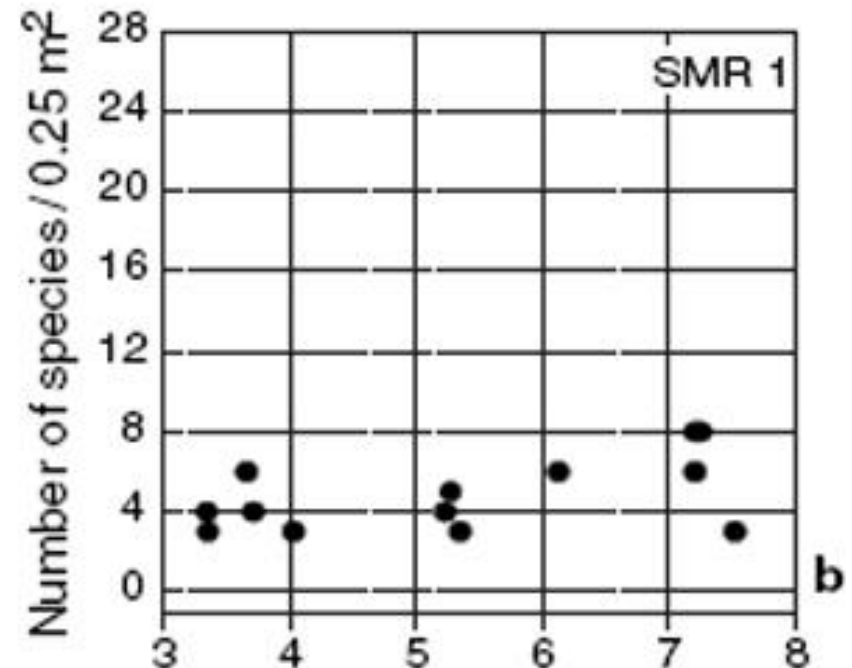
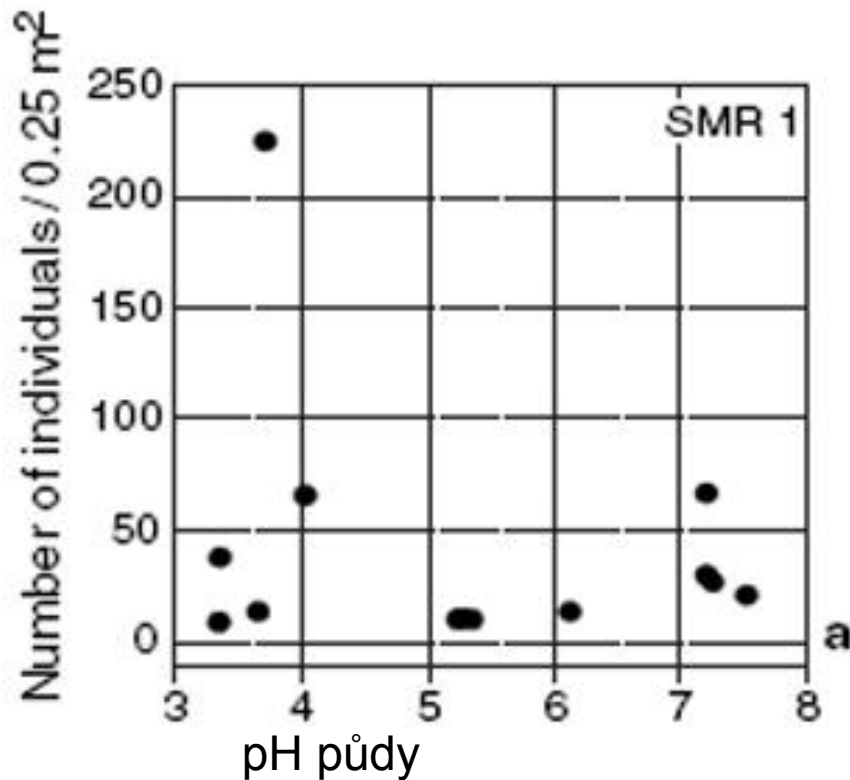

(Horsák 2006)

Vliv vlhkosti

- pozitivní vazba, v temperátu málo suchomilných druhů (nenáročné na další faktory prostředí)

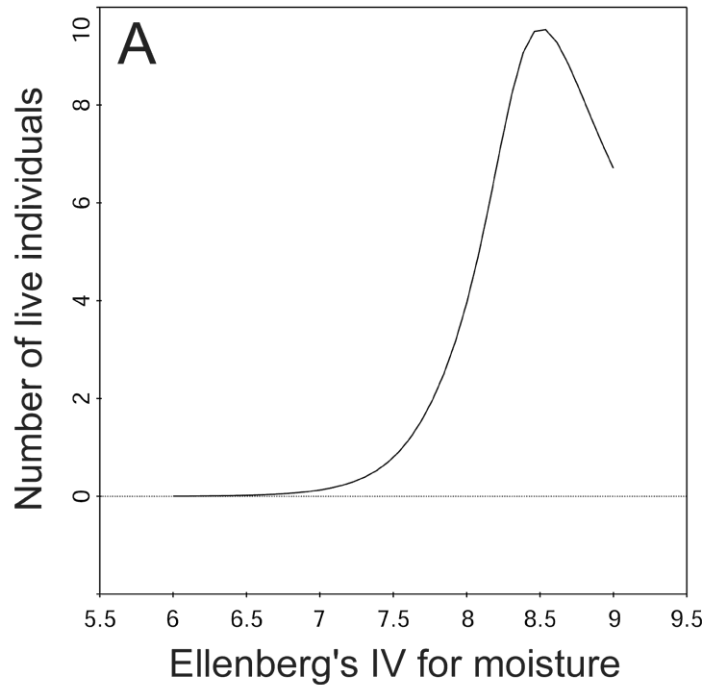

(suché lesy jih.-záp. Německa, Martin & Sommer, 2004)

Vliv vlhkosti

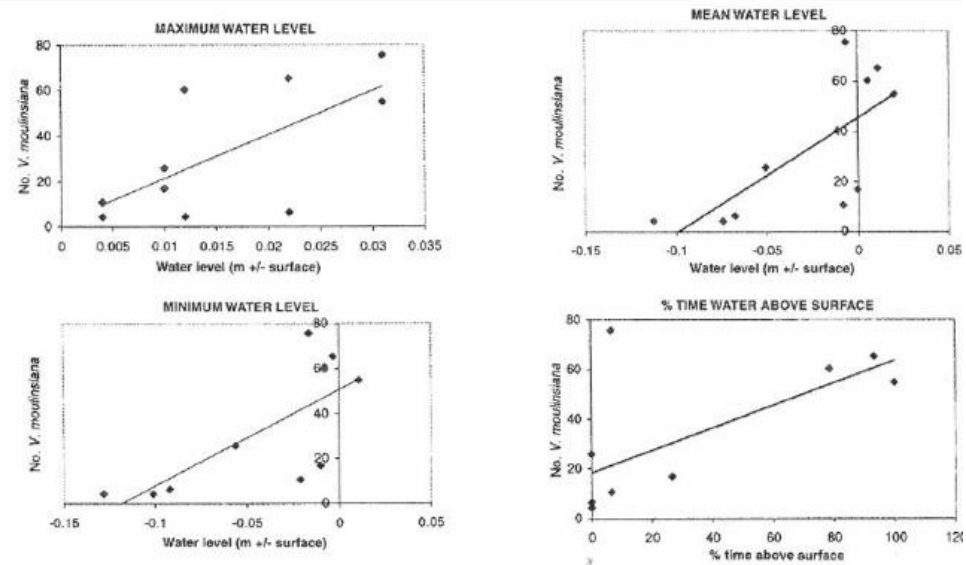
- vazba na stabilní zamokření u bažinných druhů

Vertigo geyeri

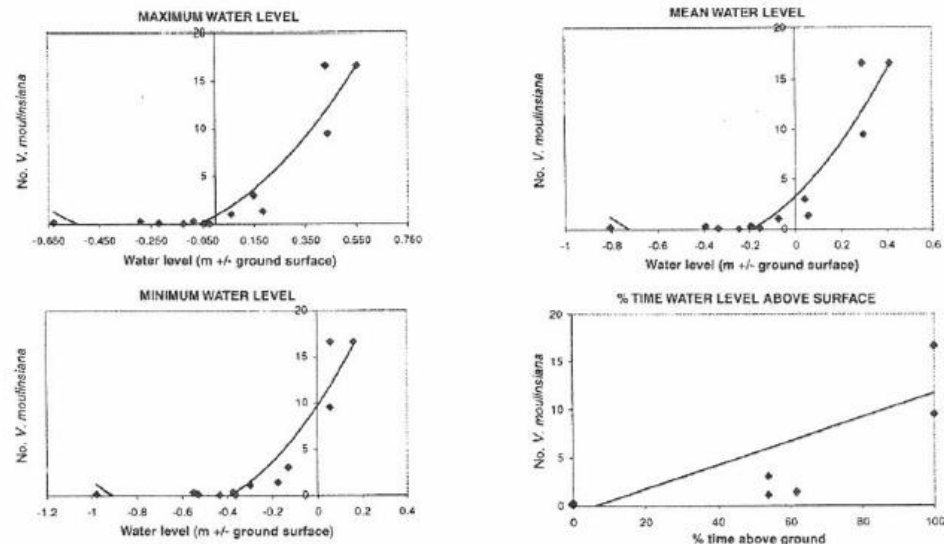

(Schenková et al. 2012)

(b) MARKET WESTON FEN

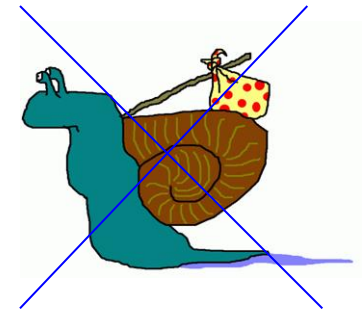
(c) THOMPSON COMMON

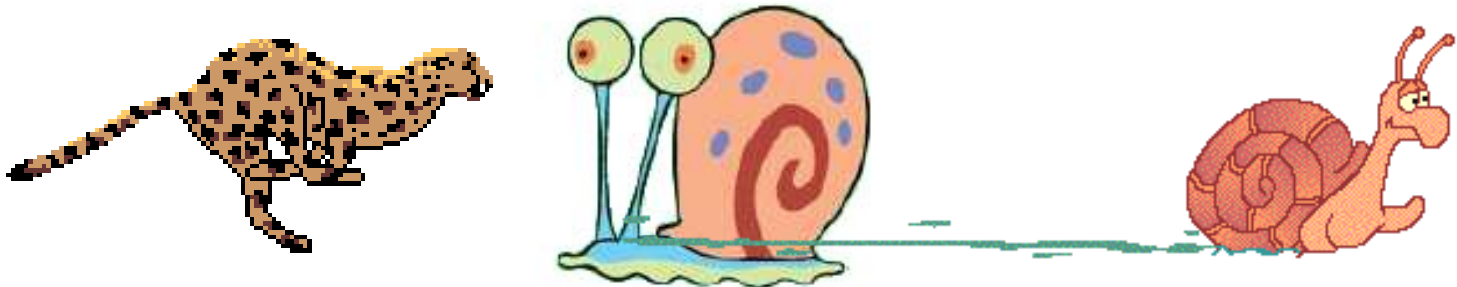
(Tattersfield & McInnes 2003)

- dobrá znalost autekologie – jasně definované hlavní ekologické faktory, společné pro většinu druhů

1. obsah dostupného vápníku
2. vlhkost
3. zachovalost stanoviště

- relativně nízká mobilita a těsná vazba na stanoviště (např. dospělci závornatky *Bulgarica cana* urazili za den od 10-150 cm, za měsíc max. 20 m, M. Marzec, 2006)

Rychlost aktivního šíření - rekordy

- nízká mobilita, aktivní pohyb omezený (vazba na stanoviště)
  - *Achatina fulica*: 1,5 (dospělci) až 8,3 m (juvenilové) za den (Tomiyama & Nakane 1993)
  - *Cepaea nemoralis* a *Arianta arbustorum*: 50-100 cm za den, 5-20 m za rok (viz Baur & Baur 1993)
  - *Punctum pygmaeum*: cca 5 cm za 12 hodin (Baur & Baur 1988)
  - *Chondrina clienta*: 88-264 cm za rok (Baur & Baur 1995)
- rychlost souvisí s velikostí těla (drobní – velmi neefektivní)
- běžný „homeing“, ale spíše na úrovni druhu (disperze nižší)

cm

20

2,5

0,1

0,6

Limacus flavus

Možnosti pasivního šíření

- hydrochorně (plovoucí dřeva či ostrůvky, porézní horniny)
- anemochorně (na listech, tornáda)
- exozoochorně (ptáci, savci, obojživelníci, vodní hmyz)

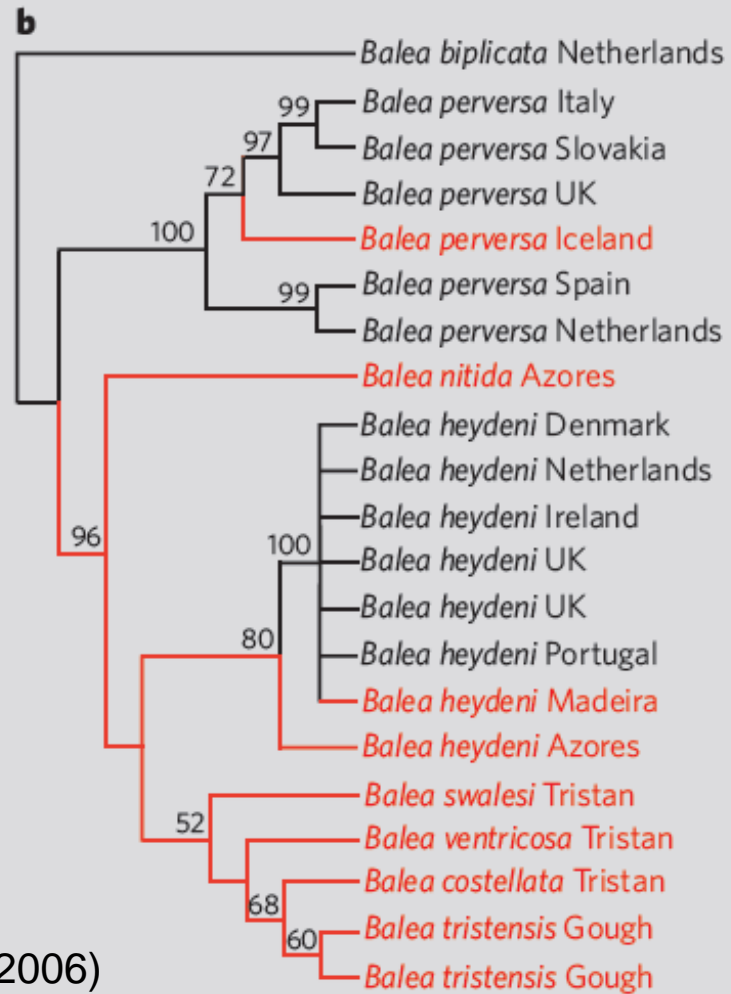
Balea sarsii (= *B. heydeni*)

“Pride Comes Before the Fall”
 Marcus Gheeraert (1597)

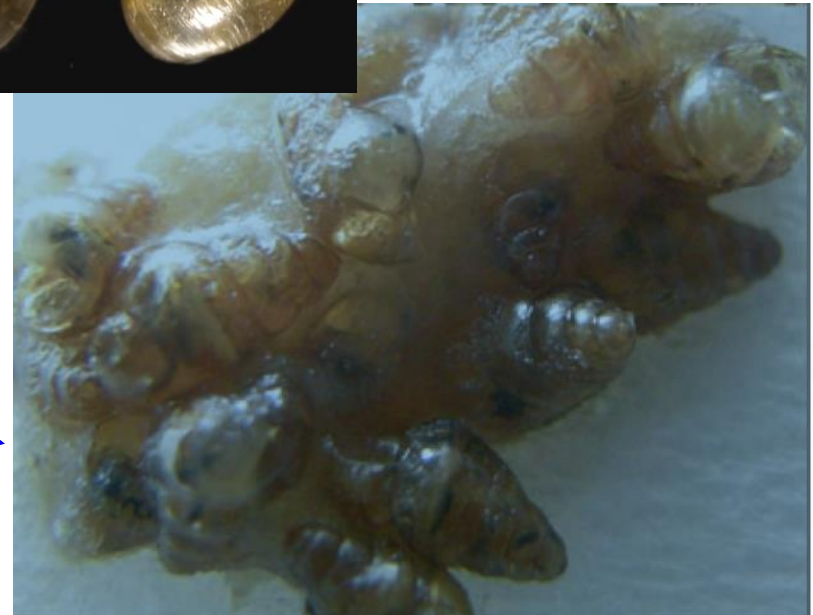
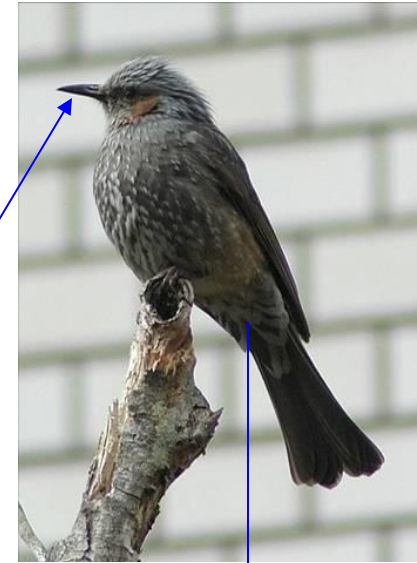
(Gittenberger et al. 2006)

- když plži prochází žaludkem (Wada et al. 2012)

Zosterops japonicus (kruhoočko japonské)

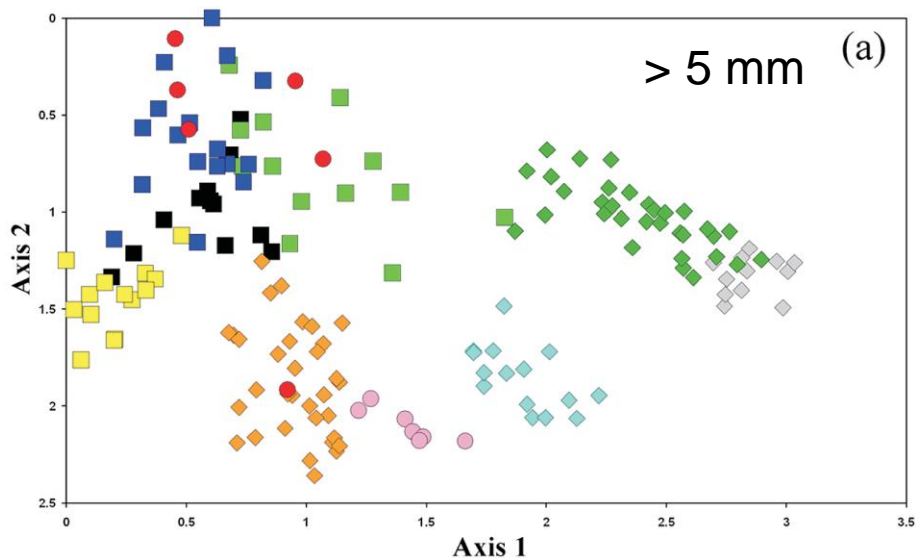

plži *Tornatellides boeningi* v exkrementech

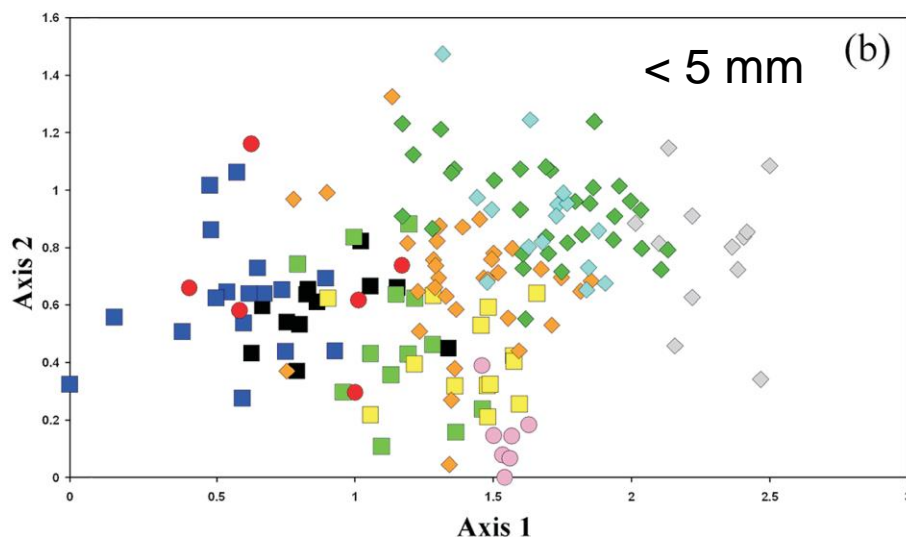
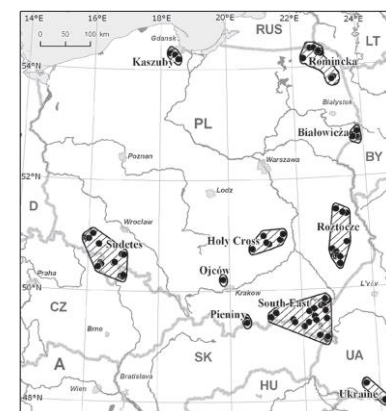

Biogeografické důsledky pasivního šíření

- s velikostí těla roste endemismus a biogeografický signál, malé druhy mají velké areály – hlavní jsou „niche-base processes“, fyziologická tolerance chladu

(Cameron et al. 2010)

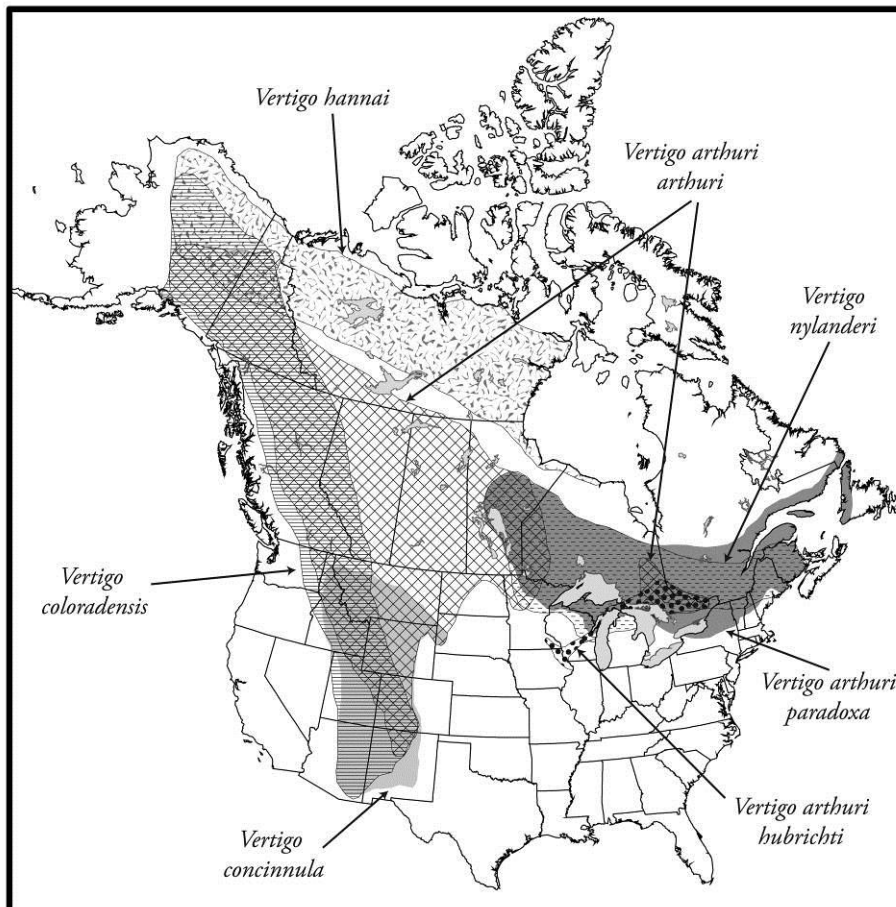

- DCA společenstev lesních plžů Polska, zvlášť pro velké a malé druhy (symboly jsou označeny jednotlivé regiony)

Biogeografické důsledky pasivního šíření

- velké areály drobných druhů – holoarktické universum

tyto ulity jsou menší než 2,3 mm

(Nekola 2011, in litt.)

Vertigo arthuri
arthuri

Vertigo arthuri
hubrichti

Vertigo arthuri
paradoxa

Vertigo nylanderi

Vertigo hannai

Vertigo concinnula

Biogeografické důsledky pasivního nešíření

- v jihovýchodní USA téměř každý plž s ulitou nad 1 cm je endemitem jednoho horského pohoří

Ashmunella angulata
Chiricahua Mountains

Ashmunella proxima
Chiricahua Mountains

Ashmunella hebari
Big Hatchet Mountains

Ashmunella mogollonensis
Mogollon Mountains

Ashmunella cockerelli
Mimbres Mountains

Ashmunella rhyssa
Sacramento Mountains

Ashmunella townsendi
Nogal Peak

Ashmunella pseudodonta
Capitan Mountains

Ashmunella ashmuni
Jemez Mountains

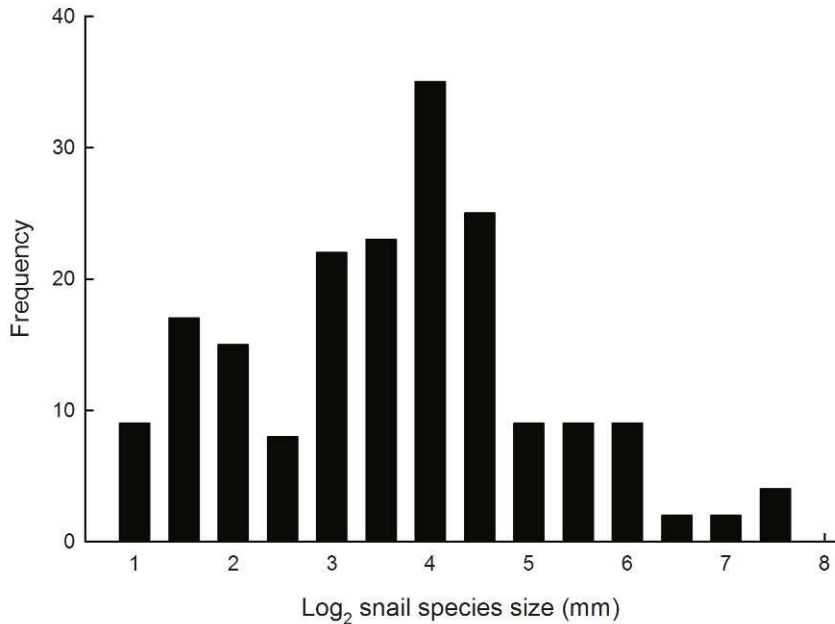

Velikost těla suchozemských plžů

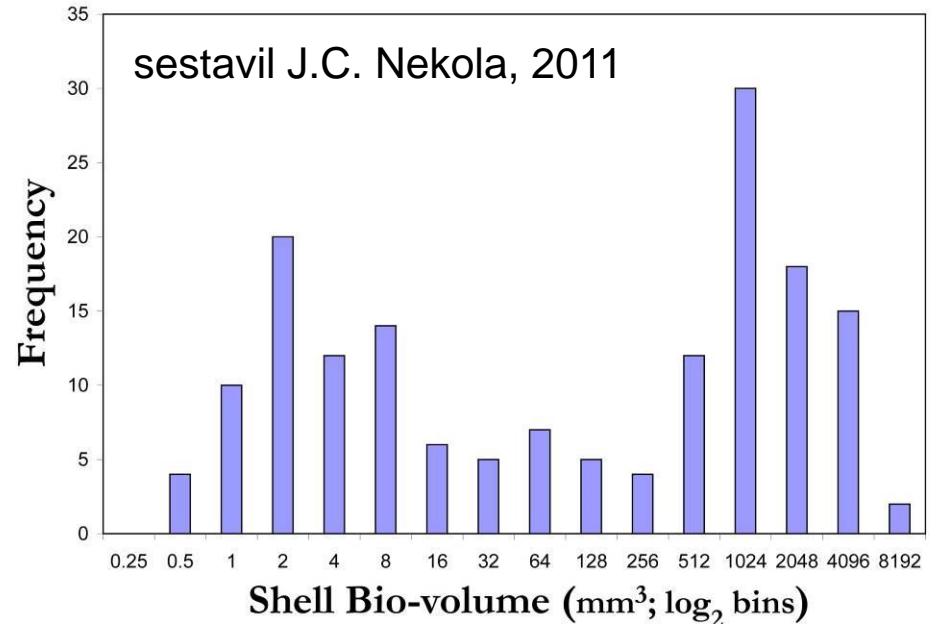

- univerzální bimodalita – ekologicky a biogeograficky dvě velmi rozdílné skupiny plžů

střední Evropa

Body Size Spectrum
New Mexico Land Snails

Novodobé možnosti pasivního šíření

- transport s člověkem (Dörge et al. 1999 – review, Aubry et al. 2006)
- *Cornu aspersum* a *Helix lucorum* v Praze (Juříčková & Kapounek 2009, Peltanová et al. in prep.)

Cornu aspersum

Helix lucorum

Zoologické dny, 7.-8. 2. 2013, Brno

Za měkkýši do Jakutska (nejezděte)

„babička Lena“, šířka ca 10 km

Michal Horsák

Ústav botaniky a zoologie, MU, Brno

Geografická pozice, klima, zkoumané území

- Jakusko, rep. Sakha, Республика Саха (Якутия)
- rozloha: 3,083,523 km² (největší federativní stát na světě)
- hlavní město Jakutsk (nevětší město světa na permafrostu), 270 tis. lidí
- ø červen: +20 °C, ø leden: -39 °C

Stanovištní heterogenita: nelesní stanoviště

- velmi malá, homogenita na velkých prostorových škálách

Stanovištní heterogenita: lesní stanoviště

- velmi malá, homogenita na velkých prostorových škálách

Stanovištní heterogenita: specifika

- permafrost a termokras: alasy, pinga, bajdžarachy a opilý les

"Background", hypotézy a cíle

- velmi málo dat z arktických a velmi chladných oblastí
- suchozemským plžům obecně chybí specif. kryoprotektivní látky, počet druhů do chladných oblastí klesá
- klimatická hypotéza latitudinálního gradientu diverzity

Výsledky

- celkem 11 ulitnatých a dva nazí plži
- pouze 4 druhy hojněji, v hemiboreálních lesích

*Vertigo
ronnebyensis*

*Vertigo
alpestris*

*Euconulus
fulvus*

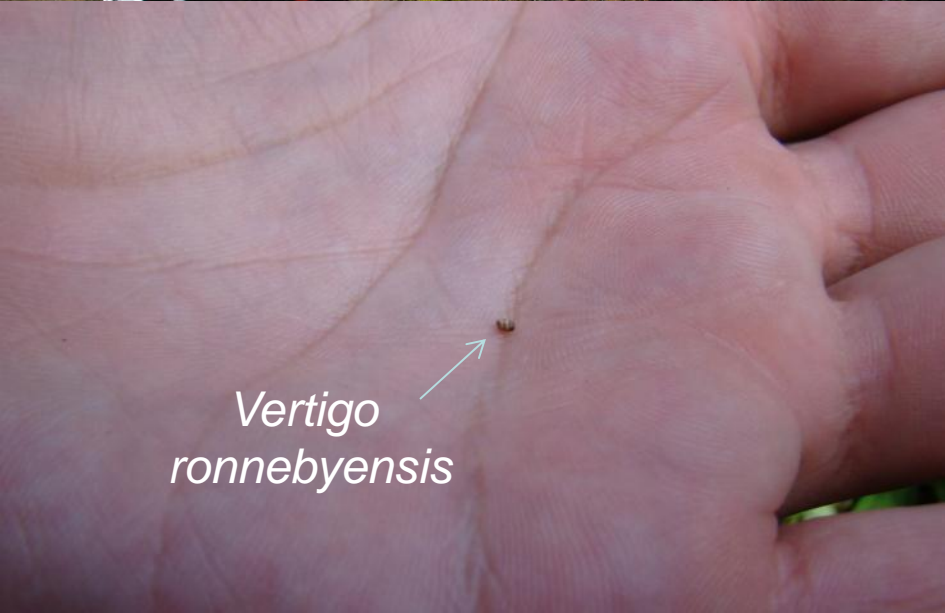

*Vallonia
kamtchatica*

- průměrně 1,4 druhu na lokalitu, max. 8
- většina nelesních ploch bez plžů, většina lesních s výskytem
- výskyt plžů na nelesních plochách pozitivně korelovat s množstvím nadzemní biomasy vegetace
- na lesních plochách počet druhů roste s množstvím vápníku

Proč tak málo druhů?

*Vertigo
ronnebyensis*

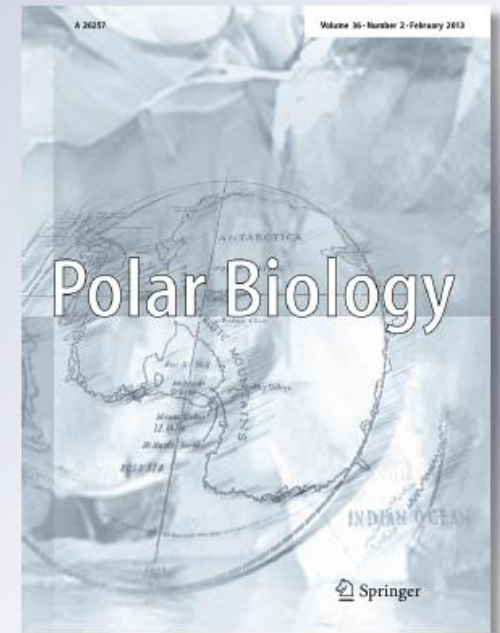
Exceptionally poor land snail fauna of central Yakutia (NE Russia): climatic and habitat determinants of species richness

Michal Horskák, Milan Chytrý & Irena Axmanová

Polar Biology

ISSN 0722-4060
Volume 36
Number 2

Polar Biol (2013) 36:185–191
DOI 10.1007/s00300-012-1249-5

 Springer

Proč do Jakutska?

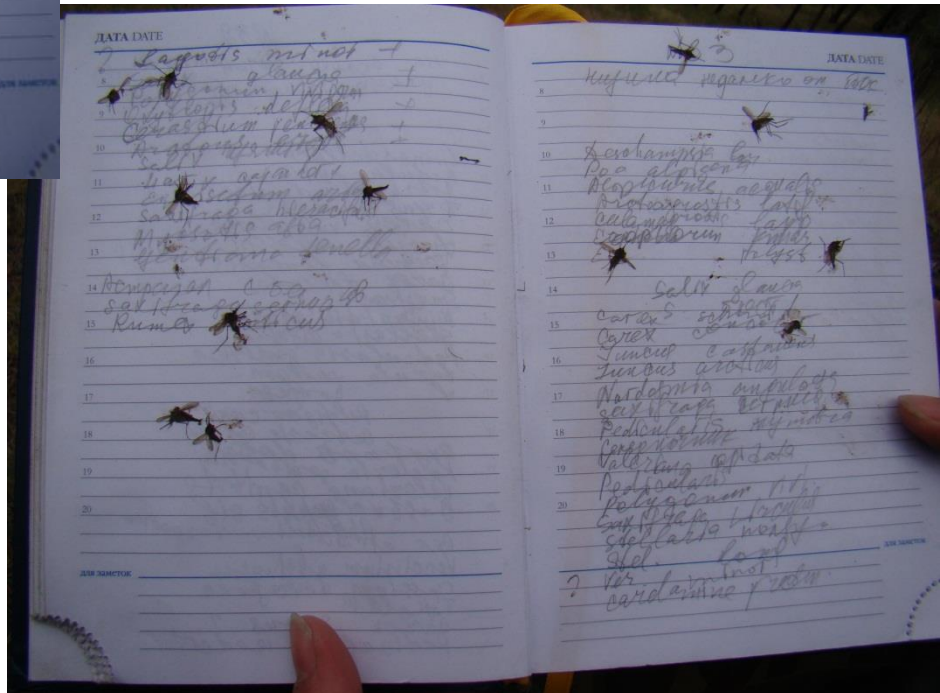

Proč do Jakutska?

Něco pro entomology

Děkuji za pozornost!

- **Fylogenetické a fylogeografické studie holarktických suchozemských plžů: sumarizace a struktura poznatků**
- **Vliv výšky hladiny pozemní vody na diverzitu suchozemských plžů**